

زانكۆيا زاخو

فاكولتييا زانستێ مروڤايه تی

به شێ زمانێ كوردی

قوناغا دوویێ :ئاداب

راپۆرت لدور بابه تێ

ڕۆمان

ناڤێ قوتابی

ئاڤان دژوار خالد

إسلام سعدی میرزا

ناڤێ سه رپه رشتی

م.ژێهات قادر حسن

كوردی ٢٧٢٢ كوچي ١٤٤٣ زايني ٢٠٢٢

ناڤه روك

پێشه کی

مه ره ما مه ژ ڤێ ڤه کولینێ ئه وه ئه م رونتر و زه لال تر که ن کو (ڕۆمان)چییه ؟!........ و که نگی ڕۆمان سه رهلدایه هه روه سا گرنـگیا ڕۆمانێ و جورێت ڕۆمانێ و تایبه تمه ندێت ڕۆمانێ بدن دیارکرن ، هێڤیا مه ئه وه ببیته جهێ مفای.

چه مکێ ڕۆمانێ

-دگه له ك زمانێن ئه وروپیدا " زاراڤێ (Roman) بۆ ڤی هونه ری بکاردهێت ، کو زاراڤێ (Romance) یێن سه دێ ناڤین هاتینه وه رگرتن . دزمانێ ئینگلیزیدا زاراڤێ (Novel) دهێته بکارئینان و زاراڤێ (Novella) یێ ئیتالی هاتیه وه رگرتن ، کو ب واتایا تشتێ نوی و بچویك دهێت و هه روه سا دزمانێ عه ره بیدا دبێژنێ (الرواية) . دزمانێ کوردی ژیدا زاراڤێ (رومان) دهێته بکارئینان . [1]

پێناسه یێن ڕۆمانێ

-د فه رهه نگا ئوکسفوردیدا بڤی شێوه ی پێناسه کرییه (زڤراندنه کا په خشانا خه یال ئامێزه ، یان چیرۆکه که ، درێژییه کا دیارکری هه یه ، تێدا که سایه تی و کریارێن وان دهێنه به رجه سته کرن ، ئانکو ده ربڕینا ژییانا راسته قینه یا بوورییه). دیاره خوه گرێدانا مه ب پێناسه کرنا رومانێ د چه ند دێره کاندا کاره کێ نیمچه ئالوز و زه حمه ته ، چونکی رومان هونه ره کێ فره لایه ن و ڤه کرییه و سه ره ده رێ دگه ل زوربه یا پشکێن هونه ری دکه ت ، ژبه ر هندێ دبێژن سه رده می و جیهانا ئه ڤرویه و شێوه یه ك هه یه دشێت دگه ل پشکێن دیێن هونه ری تێکه ل ببیت.[2]

-ده رباره ی رومانێ هاتییه گوتن (رومان توره یه کا به رفره هه هه می تشتی بخوڤه دگریت) ، چونکی رومان هه می دیارده و رووداننێن جوراوجورێن د هه مبێزا خوه دا کۆم دکه ت و روون دکه ت. [3]

---

[1] (د.مسعود جمیل رشید / په خشان و هونه رێن دی /٢٠١٦)
[2] (عه بدوللا ره حمان / رومانه شیعری کوردی -مێژوو و سه رهلدان /٢٠١٢)
[3] (عه بدوللا ره حمان /بنیاتی گێرانه وه /٢٠١٤)

روما‌ن چییه ؟؟!

رۆمان چیروکه کا خه یالییا درێژه، به رنیاسترین جوری ئه دەبیێ په خشانکییێ ،سه رده مانه یه . رۆمان هونه ره کێ گشتگیره بزه حمه ت دهێته ده ستنیشانکرن،   رۆماننڤێس رادبیت ب وێنه کرنا لایه نێن ژیانا مرۆڤان، دیسان که سایه تیێن وێ د چارچۆڤه کێ جڤاکی دیار کریدا پێشانده ت .رومانێ ده سپێك و ناڤه روك و گرێیه کا پێشکه ڤتی و دویماهییه کا پوزه تیڤ یان نێگه تیڤ هه یه. چیرۆکێن رۆمان ڤه دگێریت هاریکارن بۆ خوینده ڤانی داکو هزرا خۆ د بابه تێن ئه خلاقی و جڤاکی و فه لسه فی دا بکه ت ، هنده ك رۆمان ژي هاندانن بۆ ئه نجامدانا کارێن باش، هنده کێن دي پێزانێن ل دۆر بابه ته کێ به رزه، هنده ك ژي تنێ بۆ خوشی و تام وه رگرتنێیه .[4]

مێژوویا زاراڤێ رومانێ(که نگی سه رهلدایه)

ل سه دێ هژدێدا ب ته مامی فورمێ که ڤنێ داستان و حیکایات دوماهی پێئینان و جوره کێ نوی بناڤێ ڕۆمان ژ ئه گه رێ تێگه هشتنا سه رهلدا کو ده ستپێکێ ل ئینگلته را لسه ر ده ستێ دیفو و ریچاردسن و فیلدنگی بوو ، و ئه ڤه ژی هندێ دگه هینت کو پشتی بکارئینانا زاراڤێ رومان ئه ڤه ب ئیکه مین رومانا هونه ریا کوردی نیاسیه رومانا (له خه وما) یا (جمیل سائیب) ئیکه مین رومانا هونه ریا کوردیه .[5]

---

[4] (د.مسعود جمیل رشید / په خشان و هونه رێن دی /٢٠١٦)
[5] (عه بدوللا ره حمان /بنیاتی گێرانه وه /٢٠١٤)

گرنگییا هه بوونا رومانێ !

رومان دنوکه دا هوکارێت گه هاندنا هونه رێ سینه ما و شانوو و مونتاژ ووو... هتد ئه ڤه هه می یت کرین که ره سته ك ژ که ره ستێن پێکهاتنا خوه ، دڤی سه رده می دا ملله ت ب رێکا رومانییێت وان دهێنه نیاسین ، ئانکو رومان یا بوویه ناسنامه و ده ربرینا بارێ ژیارێ و شارستانی ملله تان . ئه گه ر ب هویری ژی ئه م سه حکه نه خه لاتێ نوبل د ئه ده بیدا . کو سالانه نڤیسه ر و شاعیران ل به رامبه ر ڤان هه می به رهه مێت ئه ده بی دا . لدیڤ وێ لیستا به رده ست ل ناڤبه را سالا (١٩٠١-١٩٩٣)رابوون ب دابه شکرنا (٨٧)خه لاتان . (٤٢) خه لات دانه رووماونوسان و (٢٤) خه لات دانه شاعیران ، ئه ڤه ژی نیشانا بوهاو گرنگیپێدانه ب رومانێ ل سه رده مێ نوکه دا نیشانده ت . [6]

قوناغێن ڕۆمانێ

قوناغا ئێکێ (قوناغا په یدابوونێ): ژماره کا رومانا د قوناغا مێژوویدا په یدابووینه مینا رومانا (دافنیس و خولویا) یا نڤیسه ر (لونغ) بوو .

قوناغا دوویێ :کو هنده ك زانا په یدابوونا رومانێ ب قوناغا چه رخێ ناڤین ڤه گرێدده ن ، کو ئه ڤ کارێن ڤه گێرانێ ل وی ده می هنده ك سیمایێن هه ین وان نیزیکی رومانێ دکه ت ، لێ ئه و پتر نیزیکی چیروکێ نه ژ رومانێ .

قوناغا سیێ : گروپا سیێ ژ زانایان دبینن کو رومان یا ل چه رخێن نوی په یدابووی وه کی "میخائیل باختین " دبێژیت ((چه رخێن نوی بتنێ ئه ڤ ره گه زه لسه ر بزاڤا مێژوویا جیهانێ زێده کر)).[7]

---

[6] (عه بدوللا ره حمان /بنیاتی گێرانه وه /٢٠١٤)

[7] (هاڤین سیابه ند عه باس /رومانا میژوویا کوردی/ ٢٠١٩)

جورێن رۆمانێ

١- رۆمانا پولیسی

٢- رۆمانا مێژوویی

٣- رۆمانا سوزداری (ئه ڤینداری)

٤- رۆمانا سایکولوژی

٥-رۆمانا كومه لایه تی

٦- رۆمانا خه یالا زانستی

٧- رۆمانا فێركاری

٨-ڕۆمانا په روه رده ی

٩-ڕۆمانا پێكهاته ی

١٠-ڕۆمانا هونه ری

١١-ڕۆمانا بیروباوه ران

١٢-ڕۆمانا دانپێدانان

١٣-ڕۆمانا ده رونی

١٤-ڕۆمانا هێمای

١٥-ڕۆمانا دیالوكی

١٦-ڕۆمانا رومانسی یا نوی[8]

---

[8] (تانیا ئه سعه د / بینای شوێن له دوو نموونه ی رومانی كوردیدا /٢٠١١)

كه سايه تى د ڕومانێ دا

كه سايه تى ب چه ند رێكه كا دياردبن ، كو يا ئێكێ ب هاريكاريا ناڤێ كه سايه تى ئه وا ژ ئه نجامێ وان تايبه تمه ندييێن دده نه پال دهێنه راگه هاندن (چونكه ناڤێ تايبه ت نه يێ نموونه يى ، و نه يێ سالوخيه)رومانڤيس ژى ((ده مێ كه سايه تيا خو پێشكێش دكه ت گرنگيێ ب هندێ دده ت ،كو ناڤێ (كه سايه تێن وى) يێ گونجاى و تمامكه ربيت بو هه مى ته كنيكێن هونه رى يێ دويڤ دا دهێن ، داكو ناڤ دگه ل ناڤكرنا خو يێ گونجاى بيت ... دبيت هنده ك رومانڤيس گرنگيه كا مه زن دبلندكرن و دياركرنا كه سايه تيێ دا بده نه ناڤى ، داكو واتا ده لاله تێن وان دڤێت ده ربرينێ ژێ بكه ن د رومانا خودا ب هه لگرن)) .

ڤان جوره ناڤان بكاردئينن ،

-ناڤێن كه لتورێ ئيسلامى و عه ره بى (محه مه د ، ئيبراهيم ، عه لى ، ره جه ب ، خه ليل وهتد)

-ناڤێن كه لتورى كورده وارى (حه لا ئيسڤى ،سه عيدێ گولێ ، خه جوكا ئه حمه دى)

-ناڤێن مودرێن ين كوردى و ره سه ن ، بخوڤه دگريت (شێرو ، ده لال ، هوگر ، بێوار ، دلدار ، زيره ك ، نازه نين ، سه ردار)[9]

[9] (ئه مين عبدولقادر عومه ر / شيعربيه ت د رومانێن سدقى هرورى دا)

تايبەتمەنديێن رۆمانێ

رۆمانێ گه له ك تايبه تمه ندي هه نه، ئه ڤ تايبه تمه نديه ژ نڤێسه ره كي بۆ ئيكێ دي و ژ په رتوو كه كێ بۆ ئيكا دي دهێنه گهورين،به لێ ب شێوه كێ گشتي گرنگترين تايبه تمه نديێن رۆمانێ ئه ڤێن ل خوارێنه :

١. رۆمان هونه ره كێ ئه ده بيێ هه مه ره نگه . ئانكو هيچ ياسا و ده ستوورێن ڤه بر نينن . به لكو هه ر رۆمانه كێ تايبه تمه نديا خو هه يه.

٢.زمانێ وێ پرانييا جاران نێزيكي زمانێ ڕۆژانه دبيت و هونه رێن وه وانبێژي تێدا دلاوازن .

٣.رويدان و كه سايه تي و ده م جهێن وێ نێزيكي يێن واقعي و راسته قينه نه

٤.قاره مان و كه سايه تيێن وێ ژ هه مي چنێن چڤاكينه .ئانكو دبيت مير و پاشا بن يانژي هه ژار و به له نگاز ،به لێ پرانييا جاران قاره مانێن رۆمانا ژ چينا هه ژارن.

٥.ژ كورته چێرۆكێ درێژتره ، چونكي رويدانێن وێ ده مه كێ درێژتر ڤه دكێشن و كه سايه تيێن وێ زێده ترن.

٦.ژ داستان و شعرێ يا جودايه ، چونكي پرانييا جاران ب زمانه كێ په خشانكي دهێنه نڤێسن نه كو شعري.

٧.بناغێ رۆمانێ خه ياله، ئانكو جيهانا وێ د مێشكێ رۆماننڤێسيدا دروست دبيت، هوسا ژ ژياننامێ جودا دبيت ، چونكي ژياننامه پرانييا جاران رويدانێن راسته قينه ڤه دگێريت .[10]

---

[10] (د.مسعود جميل رشيد / په خشان و هونه رێن دى /٢٠١٦)

هنده ك ناڤێن رۆمانێن جیهانی و رومانێن كوردی

أ-رۆمانێن جیهانی

-برایێن كارامۆزۆف /فیودرۆ دستیوڤسكی (١٨٢١-١٨٨١)ز .

-شه ڕ و ئاشتی / لیو تولستوی(١٨٢٨-١٩١٠)ز

-داڤنشی كۆد / دان براون (١٩٦٤)

ب- رۆمانێن كوردی

-شار / حسێن عارف (١٩٣٦)

-ده راڤێ طه نگ / كه ریم بیانی (١٩٥٩)

-شاری موسیقاره سپییه كان / به ختیار عه لی (١٩٦٠) [11]

[11] (د.مسعود جمیل رشید / په خشان و هونه رێن دی /٢٠١٦)

ئـه نجام

لڤێرێ ئه م گه هشتنه دوماهییا ڤه کولینا خوه (راپورتا خوه) و ئه نجامێ وێژی ئه و بوو کو بوومه دیاربوو (ڕۆمان) ، گه له کێ گرنگه دناڤ ئه ده بێ کوردیدا ، و هه روه سا مه زانی نه بتنێ جوره ك به لکو گه له ك جورێت ڕۆمانێ و چه ندین تایبه تمه ندیێت خوه یێت تایبه تی هه نه . ئه م د وێ باوه ریدانه مه شیایه هزره کێ بگه هیننه خوێنده ڤانێ ڤێ راپورتێ .

ژێده ر

١-د.مسعود جميل رشيد / په خشان و هونه رين دى / چاپا ئێكێ/چاپخانا هيڤى / ٢٠١٦

٢- ئه مين عبدولقادر / شيعرييه ت د رومانێن (سدقى هرورى) دا /چاپا ئێكێ / چاپخانا حاجى هاشم / هه ولێر /٢٠٠٨

٣-تانيا ئه سعه د محه مه د سالح / بيناى شوێن له دوو نمونه ى رومانى كورديدا / چاپى يه كه م / چاپخانا ده زگاى چاپ و په خشى سه رده م /٢٠١١

٤- هاڤين سيابه ند عه باس/رومانا مێژوويا كوردى / چاپا ئێكێ / ٢٠١٩

٥-عه بدوللا ره حمان / بنياتى گێرانه وه / چاپى يه كه م /چاپخانه ى موكريانى _ هه ولێر / ٢٠١٤

٦- عه بدوللا ره حمان/ رومانه شيعرى كوردى -مێژوو و سه رهلدان /چاپى يه كه م / چاپخانه ى روژهه لات -هه ولێر /٢٠١٢